

A millennium századában Erdélyben kihalt főúri családok s visszaemlékezés végső sarjai szereplésére.

(Negyedik közlemény.)

I) *Az utolsó kőrispataki Kálnoki grófok.*

(Kihalt 1889.)

Ősrégi székely család, a székelyvér bátorságával, vitézi hajlamaival. Hol forradalomban áll a nemzet, az első Kálnokiak sohasem hiányoznak. Az első ismeretes, Ervin fia, Feketehalmot védelmezi az apja ellen felkelt István herceg részére, miért 1271-ben Szan-esalt kapja. Az 1506-iki agyagfalvi forradalmi gyűlés aláírói közt ott van Bálint. János 1603-ban Székely Mózes mellett esik el. A másik János Boesikai mellett, Benedek Báthori Gábor zsarnoksága ellen harezol. Később Bálint Béli Pállal csinál forradalmat, testvére Péter a Rákóczi-forradalomban vezérkedik.

Az erdélyi fejedelemség letűntével azonban a család forradalmi vére más térre csap át: egy része polgári tisztségeket visel, nagyobb része katonáskodik, szeretnek idegen nőkkel jó házasságot kötni. Sámuel, Erdély első udvari cancellárja 1697-ben megalapítja a Kálnokiak grófi ágát. Mint író folytatja Pethő Gergely krónikáját 1626-tól 1701-ig. 1706-ban halt meg. Fia, Ádám Bécsben spanyol nőt vesz el, s fiaiban, unokáiban előállnak a tábornokok. Bekövetkezik, hogy Mária Terézia százada vége felé megalapítják a Kálnokiak morvaországi ágát, herezegnőkkel nőszülnek. Oly szerenésével működnek katonai és közpályán, hogy korunkban Gusztáv személyében külügyminisztert adtak a birodalomnak.

Az ősi fészekben maradottak a millennium századára két ágban jöttek le, kik még a grófi ágat alapító unokáiban elváltak. A végsarjakban felpezsdült a kuruczvér. Az egyik ág Ádám fiában,

Dénesben tűnt fel, ki igazi hunnus alak, zömök alkattal, csillogó fekete szemekkel, őserőt kifejező arczezal. Még ifjú, de már ott áll a harminczes évek patriotái sorában. Majd Miklósvárszék királyi bírája, 48-ban felsőfejéri főispán. A 48-iki agyagfalvi székely nemzeti gyűlésről mint vadász parancsnok indul ki, csapatjával a Kisküküllő mentén haladt lefelé, a császáriak körülfogták, alig menekült. A forradalom után utazik, leírja, s irodalommal való foglalkozásban találja gyönyörét. Született 1814-ben, ágát 1888. június 28-án végezte be.

A másik ágban, melyből a morva ág kiszakadt, János († 1832.) jött le a századra, ki tábornok, s atyja az utolsó nemzedéknek. Fia, Pál középmagasságú, szép fiatal ember, ki a harminczes években főkormányszéki titoknok, s mint ilyen, egyike azoknak, kik paripán mentek a guberniumba. Részt vett a forradalomba, miért aztán besorozták, hol hadnagysáig vitte, mire magát nyugalmaztatta, s gazdaságának élt. Szintén 1814-ben született, 1881. február 1-én halt el. Hátra maradt testvére Bódog, 1824-ben születik, katona pályára lép, őrnagysáig viszi. S bár, míg a két előbbi nőtlen, ő nős, a Kálnoki grófok erdélyi ágát 1889-ben bezárta.

A grófi ágtól elszakadt Kálnokiak tovább folytatják a családot. A forradalomban Sándor őseit hőiesen képviselte, azt a forradalom története lapjaira bevezette.

G) *Az utolsó vályeszákai Karacsai grófok.*

(Kihalt 1880.)

Szájhagyomány szerint eszkeresz eredetű család, mely Bosznián át kerül Magyarországra, Biharmegyébe. Katonai pályán haladnak, Andor 1779-ben báróvá, 1795-ben gróffá lett. S fia, Sándor mint százados szakad Erdélybe, a gr. Kornis családba házassága útján. Birtoka Aranykút, télen Kolozsvárt élt a színházzal szemben fekvő házában, s országgyűléseinken királyi hivatalos.

Mint szép öreg urat ismertük. Leánya Eladie kora egyik szépsége. Fiának, Sándornak is bőven kijutott a család ezen előnyéből; neje a Wesselényiek szépséggel szintén megáldott ágából; s e tulajdon két leányára átment, kik a hatvanas években a pesti körökben is az elsők között tűntek fel.

Sándor grófunk gazda. Tipikus huszár alak. A forradalom alatt, mikor Enyedet a népfelkelés fenyegette, azon arisztokrata lovagok közt volt, kik Torda felől nemzetőrököt vezettek a város megmentésére. Később elnöke volt a vésziörvényszéknek, mely Rothot május 11-én Kolozsvárt föbelövette. S mint ilyen az emigrációt választotta. Kolozsvárt zárta be családját 1889. augusztus 19-én. Melanie leánya gr. Dégenfeld Gusztávné, Clementina Radakovszky József tábornok neje lett.

H) *Az utolsó magyar-gyerómonostori Kemény grófok.*

(Kihaltak 1861.)

Egy család, mely oklevelek alapján a XIII. századig felviszi előkelő voltát. S így nemes levele nincs, régibb család lévén az armalisoknál. Mint gr. Kemény József (Tudományos gyűjtemény 1839. IV.) tudatni akarta, Zsigmondtól kapta czímerét 1436-ban, s rajta nem dármad, hanem szarvas van.

Egy család, mely hőseket adott e hazának, köztök Kemény Simont; államférfiakat, mint Kemény János fejedelem, Kemény Gábor miniszter; nagy szónokokat, mint volt Kemény Dénes, nagy írókat, mint Kemény Zsigmond; s kikről bővebben kívánunk emlékezni: Kemény Józsefet, a történészt, Kemény Samut kora kiváló irodalom mecénását.

Erdély gazdagabb családai egyike, ma is bírják a vécsi várt, a gáldi kastélyt. A család a XVII. században Boldizsár († 1690. nov. 15) fiaiban ágaznak el. A mai két ág közül egyik Kemény János fejedelemtől, másik testvérétől Pétertől jött le; a két grófi ág magától a fejedelemtől. Kik a grófságot szerezték, mind a két ágban a millennium századába jöttek. A két gróf különben harmadunoka. Mind a kettő fészke az aranyosmenti Gerend.

a) *A Kemény József gróf ága.*

(Kihalt 1855.)

Ezt az ágot Gergely († 1769) alapítja, kinek fia Farkas († 1830) s ennek neje gróf Batthyáni Teréz († 1851). Kemény Farkas a Mária Terézia századja szelleme hatása alá jutott, melyben divat volt katolikussá s gróffá lenni. S hogy gróffá lett, kulesa ott lesz házasságában. Batthyáni Terézben, ki alkalmasint Erdély

akkori híres püspöke, a fejevári könyvtár alapítója s egyházi író családjához tartozott. Nagy udvart tartott, hat lóval, kornetás fogattal, fulajtárral utazott. Tordán, Kolozsvárt a barátokhoz szállt.

Fia, *Kemény József* a történész s tudós társasági tag 1795. szeptember 11-én született. Aulikus apja kedvéért oly hivatali pályára lép, hová a politika légköre be nem hatolt; Szebenben az úgynevezett Thesaurariatusnál 1827-ben titoknokságig vitte. De a mint apja meghalt, felmondott kinestári hivatalának, felesapott liberalistának. A mint Pesten Széchenyi megalakította a Casinot, Erdélyben Kemény József felszólítást bocsátott ki 1832. október 12-éről, „hogy a szép tudományok s a hazafiság előmozdítására“ Tordamegye Casinot állítson, maga évenkénti 100 frtot írt alá. S oly siker kísérte, hogy 1833. január 10-én, Tordán, a Casino ünnepélyes megnyitását megtarthatta. Az 1834-iki erdélyi országgyűlésen mint királyi hivatalos a liberalisták sorában foglal helyet.

De már látszott, hogy Szebenben nem a hivatali pálya dicsősége, mint inkább a kinestár levéltára s a Bruckenthal-múzeum kézíratai érdekelték. Apja halála évében már a Tudományos gyűjtemény írója. Fellép mint történétíró, mint akkor megkülönböztették: történetbuvár; kútfőket kezd kiadni. Előbb 1839-ben német kútfőket, Kurz Antal, egy Brassóiban élő poroszsza, ki később Bemnek lett titkára, s a segesvári csatában pusztult el. Majd nagyajtai Kovács Istvánnal, a gubernium concipistájával, ki Nagyajtán nyugszik, kiadták az Erdélyi történeti adatokat. Maga *Notitia Capituli Albensis* latin czímmel, de magyarul megírta a gyulafejevári káptalan s a kolozsvári nagytemplomban őrzött kolozsmonostori convent levéltára regestrait. Egyszerre a magyar történeti globus elsőrendű csillagává emelkedett, s a Tudományos Akadémia tagságával honorálta.

Az 1837-iki Szebenben tartott országgyűlésen már nem politizál. Az 1841-iki Kolozsvárt tartott országgyűlésen gr. Kemény Samuval az országot azzal lepik meg, hogy indítványozzák egy Erdélyi múzeum felállítását, s könyvtáraikat, kézirat gyűjteményeiket alapúl felajánlják. Minek visszhangjából helyben gr. Gyulai Lajos s mások megteszik ajánlataikat, köztök Góró Lajos regalista őrnagy a hunyadmegyei Górok családjából, ki Olaszországban gyűjtött régiségeit ajánlta fel.

Ez időben a gróf már reám is kiterjesztette figyelmét. A Székelyhon kiadása után statistikusknak néztek ki, része volt benne, hogy Erdély statisztikáját megírtam. Hogy Erdély nevezetesebb családai megírásánál gyűjteményeivel és szóval segített, a 4-ik lapon megköszöntem. Kolozsvárt gr. Kemény Samu vendége szokott volt lenni. Gerenden ott fogadott udvara földszinti részében, könyvtárában, mely már maga egy múzeum, mi mindenkinek használatára állott. S minek gazdagsága lehetetlen volt, hogy eszébe ne juttassa a belépőnek a szállóigét, hogy Kemény József mikor egy levéltárba lép, karesú mint egy szunyog, s mikor kijő, testes mint egy eserebogár. Mi annyit tesz, hogy a gróf féléletöt a levéltárakban töltötte, kivonatolt és másolt, de a mellett a legbecsesebbeket zsebre vágta; vagyis még nyárban is felső kabátosan lépett be, mely zsebekkel volt bélelve, s mint a fáma szerette hajtani, megtörtént, hogy egyszer nem fért ki az ajtón. De ha gyűjtött is, nem magának, a tudománynak gyűjtött. Ott díszlenek gyűjteményei az Erdélyi múzeumban, saját kezűleg másolt okmány gyűjteményeinek, stemmatografiája, köteteinek hosszú sora. S az a kevés eredeti a gróft rehabilitálja. S csak is tudomány szomja adomájának marad szunyog-bogársága.

A forradalmat Gerenden élte át, őrizte gyűjteményeit, s a császári tisztek a népfelkelés rombolásaitól megőrizték, míg a szomszédos kastélyban a gr. Kemény Samu könyvtára foliansait, mint megannyi téglát, járdának használták fel.

A forradalom után ideje jó részét Kolozsvárt élte le gr. Kemény Samu házában. S mi jobban jellemzi: asztalánál, mi annyit tesz, a kolozsvári írók társaságában. A házi úr balján volt a széke. Örvedetünk ha üresen nem marad. Csepegett ajkáról a történet tudomány méze. Mely ha lankadt, Samu gróf felvetett valamely történeti adomát, vagy kérdést, s a gróf emléktára csak úgy ontotta a tudományt.

Mit alapított, az Erdélyi múzeum megnyitását nem érhettem meg. Meghalt 1855. szeptember 12-én. A magyar Akadémia Évkönyvei IX. és X. évfolyama, s a gróf Mikó Imre által megírt életrajza kezdte megörökíteni, mi a Budapesti Szemle IV. évfolyamában jelent meg. Én is hoztam valamit a Fribeisz Délibábja 1858-iki folyamában. S akkor Danielik is megemlékezett a Magyar írókról hozott könyvében. S legutóbb Szinyei József méltatta.

Birtokai a Spanochi grófokra szálltak.

b) A gróf Kemény Sámuel ága.

(Kihalt 1861. júl. 29.)

Nem volt a század közepén hangzatosabb név Erdélyben, mint nevezték, a Kemény Samu név, mint leggazdagabb főúré, irodalombaráté és mecenásé.

Gróf Kemény Sámuel († 1817.) királyi táblai elnök, s iktári gróf Bethlen Kata fia, ki az akkori idők oly ünnepelt dámája, hogy nevenapja alkalmából, 1807-ben a színház díszelőadással tisztelte meg. Testvére, Miklós a huszas években az udvarhelyi kollegiom felügyelő gondnoka, 1830-ban meghalt, s a roppant birtoknak, melynek jó része a Sarmasági család birtoka volt, mint egyetlen örökösre reá szállott.

Valamivel fiatalabb volt mint Kemény József, mit abból is gyaníthattunk, hogy akkori szokás szerint, tisztelte benne az idősebb tekintélyét. A harminczes években már ott látjuk a liberalisták táborában. Az 1834-iki forrongó országgyűlésen Aranyosszék követe. Később királyi hivatalos, de mindig a patrioták és liberalisták sorában. Minden nagy tudománya, politikai képzettsége mellett nem szónok, nem író. Minden szónoklata, hogy az 1841-iki országgyűlésen felállt, megtette indítványát egy Erdély részére felállítandó múzeum tárgyában, a maga s Kemény József részéről felajánlta alapúl családjaik könyvtárát s kézirat gyűjteményét. Mire Kemény Dénes, a két Zeyk, Károly és József, Vér Farkas, Erdély akkori legnagyobb szónokai, átvették tőle a szót, s az eszme és adomány felett méltatásaiknak szavakat adtak.

Már akkor háza, ott a főtér nyugoti oldalán, a politikai világ köz- és találkozó pontja. A mi notabilitás a két hazából Kolozsvárt meglátogatja, megfordúl nála. Mikor Deák Ferencz és Vörösmarty 1845-ben Zsibórról Kolozsvárra jött, a napon, melyen az ifjúság fáklyás zenével őket megtisztelte, Kemény Samu vendégei voltak, ott az ő erkélyéről fogadták az ifjúság szónoka beszédét, onnan beszélt az óriási közönséghez Deák Ferencz, s keletkezett az adomány, hogy a midőn a közönség mindenáron Vörösmartyt is hallani akarta, annyit mondott volna, hogy a mondottakhoz esatlakozik. A mi sajátlag úgy történt, hogy Vörösmarty a toll embere lévén, a megszólítás után kezdi: Mikor én ide érkeztem, ismételi, hogy

mikor ide érkezem — az ifjúság reágyujtott: Hazádnak rendületlenül légy híve oh magyar. Az alatt Vörösmartyban előállt a szónok s kezdte: Kedves, fiatal barátaim! Én nem vagyok szónok s hasztalan próbálnám eszméimet kifejezni előttetek; — de hisz ti már is kifejezést adtatok mind annak, a mit e pillanatban el akartam nektek mondani s úgy látszik, valamennyien át is éreztétek azt mind. Ezért csak azt óhajtom, hogy tartsátok meg szivetekben mindig s legyetek hű fiai imádott hazánknak!

Bekövetkezett a forradalom. Kemény Samu csak áldozatokban volt hős. Gerendi kastélyát, könyvtárát feldulta a népfelkelés. Kolozsvárra vonult. A mikor Wardenernek Kolozsvár kapuit november 17-én megnyitotta, s hozta a parancsot, hogy minden lázadót fogasson el, s ha szabad felemlítenem, köztük engem is, mint az Ellenőr szerkesztőjét, s miután lázítót nem találtak, a befogottak közt első volt a gróf, s kezes társaival ott raboskodott Szebenben, míg Bem márczius 11-én be nem vette. S mint a forradalomról írt munkámban is említtem, a gróf volt az egyik, ki a győzteseket a general commando és oláh comité levéltára nyomaira vezette.

Még nem estünk volt át a Pach-korszakon, gr. Mikó megindította a kormánnyal a tárgyalásokat a Múzeum felállíthatása dolgában. Közbejött 1859-ben Kazinczi születése százados ünneplése, a magyar viselet divatja, Kemény Samu a mozgalomból kivette részét. S a midőn nov. 12-én az Erdélyi múzeum megnyitása bekövetkezett, s a császári biztos herezeg tiszteletére gr. Mikó megkezdte az ebédadást, Kemény Samu folytatta. Hangzottak a leg-hazafiasabb, akkor forradalmi zamatúaknak tekintett pohárköszöntők, a gróf, mint alapító, ki különben Mikóval osztozott az óvázeziókban, a legszélsőbb pohárköszöntők egyikét mondotta.

Különben a grófnak egyénisége volt különösen érdekes.

Kemény János erdélyi fejedelemtől származott le, anyja az iktári Bethlenek fejedelmi sarja: aristocrata, annak értelmiségével, szivjóságával, gazdagságának s közjó iránti kötelezettsége tudatával. Az akkori szokás szerint, már apja udvara hemzsegett a cselédségtől, anyja környezete az özvegy reformatus papnéktól, papi árva leányoktól. Mint egyetlen fiút elkényeztették, s bizonyos asszonyias maradt rajta. Különben eszes, olvasott, kedélyes, kellemes külsejű ember.

Kolozsvári udvarának személyzete nyugalmazott, működő jószágigazgatója, számtartó mint udvarmester, titkár. Nőtlen maradván, férfi eseléség veszi körül. S ide számít egy-egy tisztartója, ki bejött számolni, s mikor a másik érkezett, figyelmeztették a gróft, hogy a másikat még mind nem fogadta, hogy elbocsássa. Mi abból állott, hogy nem annyiban gazdasága, mint családja iránt tudakozódott, hogy tisztjének hány gyermeke van, melyiket hogy hívják, hány éves, hol tanul. Megtörtént, hogy egyik azzal felelt, hogy a legkisebb gyereke három hetes, a gróf észrevette, hogy itt léte alatt született s keresztapának ajánlkozott. Szerette, ha tisztjei tehetősök, ha magának nem jó, urának sem jó, szokták akkor az urak mondani.

Egyik tisztje révén jutottam közelébe még mint tanuló. Egy alkalommal valamely akkor megjelent könyvre ezélok, szeretném olvasni. Miféle könyvet visz? kérdi a titkár, hogy hozsam meg. Megtanultatta velem, hogy a grófnak minden könyvet frissiben megküldenek, sokat olvas, de ha nem olvasta ki s elkérik, magának mást hozat, mi más kezében járt, nem veszi kezébe.

Két címzést használt, az úr és bácsi. Még az úr voltam, mikor mint jogász megírtam a Székelyhont, s kiadóm azzal lepott meg, hogy a nyomdát a gróf kifizettette. Felvittem a neki dedikált példányt. A bácsik s asztaltársasága tagjai közé léptetett elő.

Az a fehér asztal keresett volt abban az időben. Bár a gróf egymaga tette a családot, végig futott a hosszú termen. Egy nap irodalmi, másnap politikai zöldsasztal, akkép, a hogy a többség alakult, mely, nem lévén meghívás, vagy szabott idő, a megérkezés szerint alakult. Közösügyi elnök a gróf, de ha gr. Kemény József, ki benlétekor nála szállásolt, megjelent, az irodalmi asztaltársaság elnökségét neki átengedte. Tagajánlás nélkül minden törzs tag bemutatott valakit. Kolozsvárit rendesen vacsorához vittünk, a fennről jöttet bejelentettük s azt ebédhez hitta meg. A gróf hátra kulcsolt kezekkel jelent meg, azzal foglalta el székét, engedelmet kér, hogy ma még nem érkezett felöltözni. Az idegenebbért felöltözött. Mikor nem érkezett felöltözni, toaletje kurta száru zergebő-fekete cipő, jägerféle hófehér szűk nadrág, hozzá hasonló spencil-féle, nyakravaló, főveg féléről szó sincs. Az ünnepélyes ebédek se rövidék, a vacsorák éppen hosszak. Vas József, piarista írórtársunk az estvéli sorozatba tartozván, figyelmeztették, hogy úgy udvarias-

kodják a húszuzásnál, hogy előttünk haladjon. A grófnak ugyanis az a gyengesége volt, hogy az éj és nappal közötti különbséget nem igen szokta számba venni. Úgy éjfél után köszöntünk, vonultunk, Vas papias udvariaskodásával a gróffal hátra maradt. Egyik sem akarja a másikat beszéde félbeszakitással megbántani, — mint később halljuk, ott virradtak meg a kapu alatt.

Hogy ez az asztal, mely tetszés szerint nőtt vagy kurtult, nem volt valamely hallgató szerzetesrend étkezése, szinte felesleges mondani. A gróf egész történelmi adomatár. Az egész Erdély geneológiáját és biográfiáját ismerte. Adomát, geneológiát egész szabadon ott jegyeztem. Mint kútforrást Erdély nevezetesebb családai előszavában meg is köszöntem.

A nyarat gerendi kastélyában töltötte, mindenkit meghívott, kötelességünknek tartottuk pár napra megjelenni. Gyakran s különösen Sámuel napja felé egész társaság gyűlt fel írókból, tanárokból, politikusokból, vidéki birtokosságból. A gróf szeretett jönni, menni, vendégeit szobáikban felkeresni, mintegy figyelmeztetve, hogy már látható s fogad. Mindenkinék tudni kellett, hogy ha a gróf közeledik, ajtót kell nyitni, mert kilineset nem fog meg, neki nem elég tiszta. A vacsorák hosszúak, ha valaki nem jelent meg, hogy léte felől kérdeztette, mi dorgálás számba ment. Megtörtént, hogy a mint a vacsorától felkeltünk, az Aranyos partján már oltották a meszet. Annyi jószága közt még elment Szentivánig, ott a Maros partján, Gerendről mentünk, nagyobb társaság hiányában székely aratóinak adott nagy vacsorákat; s ott bámultam a székelyt, egész nap aratott, s megtörtént, hogy reggelig tartó tánczból mentek ismét aratni.

S hogy befejezzem, mindezek mellett a gróf nem csak hogy nem volt bon vivant, megkövetelte vendégeitől is. Minden egy irodalmi és politikai szalon magaslatán állt. Még a kedélyeskedésnek sem volt szabad kirontani. Tudtuk, hogy ha a gróf nem folytatja, vagy éppen lehunyja szemét, az neki ízetlen.

A grófról is elmondhatjuk, több volt hírénel. Legalább annál, a hogy Alt Móricz (Jósika Miklós) Békési ez. regényében festette.

Családja e fényes ágát 1861. jul. 25-én fejezte be.

I) *Az utolsó malomvizi Kendeffi grófok.*

(Kihalt 1834.)

Hunyadmegyei ős család, melynek eredetét a XIII. századig viszik. Malomviz ott fekszik a kies Hátszegvidék keleti oldalán, felette a Kolezvár festői romja, melynek erkélyéről, a monda szerint, Kendeffi Ilona orsóját a völgybe eregette. S miután a Kendeffi név találgatásra adott alkalmat, nem felesleges felemlíteni, hogy a honfoglalásra indult magyarok fővezére mellett a nemzet bírójának czíme Kende volt.

A Kendeffiek mint Hunyadmegye legnagyobb birtokosai egyike, jön le századokon át, s a népes családból Elek, Hunyadmegye főispánja, lett gróffá, 1762. máj. 17-éről kelt diploma útján. Fia, János (†1797.) s unokája Ádám, ki a Kendeffi nevet százada egyik leghangzatosabb nevévé tette.

A gróf *Kendeffi Ádám* emlékezete előtt le a kalappal. A század első felében alig volt előkelő család, melynek faláról Kendeffi Adám könyomatú arcképe hiányzott volna, s most is ott függ olajban az uri Casino, a Tornavivoda terme falán. Egy igazi athleta szimpatikus képe, magas homloka vékony sas-orrjal, sas tekintettel, széles mellel és vállal, magas termeten az őserő kifejezésével. Kolozsvár felejthetetlen alakja, a mint járt néha mind a két kezét mellényébe tűzvé, domboru mellét kifeszítve, imponáló alakja az utczán megjelent.

Az akkori ifjúság bálványozott mintaképe, a haza és szabadságszeretet, s a férfi bátorság tekintetében ideála. Két előnye van Wesselényi felett, mert pár évvel idősebb, 1795-ben született s hogy Kolozsvárt háza van s többnyire itt lakik. S még az a varázs, mit a társadalomra gyakorolt, miben első és második neje segítette. S legfőbb előnye, hogy előbb lépett fel, a lobogót ő bontotta ki.

Fellépése a Széchenyi fellépése idejére esik. Iskolájához tartozik, a mennyiben ő is a társadalmat veszi kezébe. De mint politikus az akkori idők bámultjai Nagy Pál és Balog János sikerei csábitják. A nagy közönség az akkori élénk emlékezetben élő Mira-beaut látja benne, ki egy szilaj ifjúság után megjelenik a fórumon, mint royalista csak a multon akar javítani, s a közönség forradalmárt

lát benne. S bár nem akkora szónok, mint Wesselényi, a népszerűség nagyobb babérával a nép őt tisztelettel meg. Nem forradalmár, mégis az ő lobogója alatt üt ki a Kolozsvárt úgynevezett húshagyó keddi forradalom. A zászló halála után mindjárt ott jut a Wesselényi kezébe, midőn a feloszlatott 44-ki országgyűlés bezárt ajtaját a tömeg élén megrohanja és az öklével döngeti.

Különben Wesselényinek barátja. Gárdájában legközelebb áll hozzá Mikes János, gr. Bethlen Ádám, gr. Bethlen János az idős, gr. Kemény József és Samu, gr. Gyulai Lajos s az ifjabb nemzedék hosszú sora. Pennájok Bölöni Farkas Sándor az amerikai utazó, ki Naplójában bámulattal eltelve írta, magasztalja „ritka lelkét, klasszikus jellemét, áldozatkészségét, ki semmit sem követelve, csak arra tör, hogy a haza, a nemzet erkölcsi és szellemi ereje gyarapodjék“.

Abban az időben, melyben a kolozsvári nemzeti színházban németek játszanak, a gubernium aulikus voltában tetszeleg, s a Metternich terrorizmusának szele fujt el minden szabad szót, Kendeffi háza, ott a városház alsó szomszédjában, politikai szalon. Itt forrnak ki a patríonikus gondolatok s öntődnek formába. Hogy az ifjúságot felébresszék, alapítják a vívó-iskolát, alapítványokkal a három kollegium ifjúsága számára, s magok is eljárnak, vívni az ifjúsággal, bátorítják, lelkesítik. Alapítják az úgynevezett úri Casinót, melybe mindenki siet beíratkozni, ki patriotának vallja magát. Hogy a nép ébredésére hassanak, a Casino alapítja a Vasárnapi újságot, melynek szerkesztését Brassaira bízzák. S mindezekben Kendeffi azt a szerepet viszi, hogy 1833. jan. 13-án házát ajánlja fel a megnyiló Casino helyiségeül Szentgyörgy napig, s ott maradt hosszasan. Még ott írtuk, mert nappal olvasták, éjjel a Kossuth megyei tudósításait, mi akkor sajtó útján napvilágot nem láthatott. Innen szálltak ki az úgynevezett vándor patrioták az erdélyi vármegyei híres gyűlésekre.

S itt, pályafutásának ezen a magaslatán szakad meg a még nem is negyven éves életpálya. Mint akkor szárnyra kelt: 1834. febr. 4-én estély volt valahol, be nem várva kocsiját, nevendék leányát ölébe kapva, haza vitte. Mások szerint, a mint a kaputól jobbra eső szobájából, melyből lépeső vezetett fel az emeletbe, mit hosszasan ott láttunk még, leányát felvitte volna, a lépesőn baj érte,

rosszúl lett. A húshagyó piaczi forradalom lefolyt. S másnap febr. 12-én repült a hír, hogy Kendeffi Ádám szívszélhűdésben meghalt.

Szász Károly, akkor még jogtanár, de szabadelvűségére már üldözött, tartja néhány nap mulva, febr. 19-én a nagyenyedi kollegiumban felette, mint a kollegium egyik curatora felett, az emlékbeszédet. Melyben többek közt így szól: „Nevelés s különösen az ifjúság nevelése az a varázs vessző, melynek csapásaira emelkedik új föld és derül új ég hazánk halmain is: s ki fogta föl ezt tisztábban, ki érezte mélyebben, s el merem mondani, ki használta sikeresebben, mint gróf Kendeffi Ádám? Ugy van, ő már régen, nem az enyedi kollegiumnak ugyan, hanem az egész haza magasabb rendeltetésű ifjúságának főkurátora s a legnemesebb értelemben nevelője volt. — Az ő, s hozzá méltó barátjainak komoly intései s férfias példái ragadták ki az erős karú hősök méltatlan unokáit a puhaságnak, piperének, a külföldieskedésnek gyalázatos bilineseiből, melyeket idegen mivelttség silány surrogatumául, mondhatnám, satirául ver vala főbb rendű ifjúságunkra, egy, hála az égnek! már-már eltölt kor periclesi politikája; s mint hajdan Ulisses egyet, úgy ő talán több Achileseket ragadott ki a hazának az elsatnyulás puha kényelmeiből. A férfias bátorság, a szó szentsége, a rendithetlen bátorság remek képe: kiről sugárzott oly tiszta fényben, mint gróf Kendeffi Ádámról?”

S hogy minő fájdalommal kísérték kortársai sirjába, tolmácsolják a következő sorai:

„Ne várjatok azért, tisztelt fiai és leányai a megbúsult hazának, ne várjatok ma tőlem egy szomorú emlékbeszédet a Kendeffi Ádám tiszteletére. Nem síratom őt; dicsérni sem akarom. Siratják őt a siralmak legmélyebbikével, — dicsérik a dicséreték legszebbikével, dicsérik a hazafiaknak zavarogva tébolygó tekintetei, melyek az egyházi tanács tisztos gyülekezetében oskolánk töréseig, a hazafiak lelkes soraiban, a szebb reményre serdülő ifjúság szívemelő seregének közepette, majd hazánk sorsának dicső esatamezején, országos termeinkben: mindenütt, mindenütt Kendeffi Ádámot keresik, de helyét mindenütt üresesen találják. Nem hogy mit érzünk, hanem hogy mit tegyünk: arról akarok ma beszélni, s esküszöm az ő szent hamvainál, s meghivlak titeket, ti, kiknek bús, de elszánt s félelmet nem ismerő beszédem közelebbről lesz intézve: oskolánk

gondnokai, tanárai és tégedet, nemes érzésekre gyuladó ifjúság, tömörked vesztésen osztozó társaim, meghivlak, szent fogadást tenni Kendeffi Ádámnak erős és igaz lelkére arról, hogy bármibe kerüljön, egyesített erővel végre hajtjuk azt, a mi oly könnyű lett volna nekünk, gyengébbeknek, neki, az erősnek társaságában. Nem bús halotti symphonia tehát, hanem az a tördelve riasztó trombitaszó legyen az én beszédem, mely a vezér elestére keseredett hangokkal buzdítja a bajnokokat győzni nála nélkül is, vagy elesni vele együtt“.

Sírja felett, ott a kolozsvári köztemetőben vasrácszat között egy emlékoszlop áll, lábánál négy síró oroszán fejezi ki, hogy az elnyomott Erdély egy férfja fekszik ott, a ki első mert bátornak mutatkozni. A forradalom után kezdtük, s megszoktuk szabadsághőseink, az uttörők sírját, a halottak napján megkoszoruzni. Az ifjúság e sírt, melyben a férfi porai nyugosznak, ki akkor bátorította hazafiságra Erdély ifjúságát, melyben br. Szepesi erdélyi püspök azzal búcsuzott el Erdélytől: *juventatem indomitam frenui — e napon hiven felkeresi, mint a harminczas évek ifjúságának regenerátorát, megkoszorúzza.*

Rozalia leánya br. Wesselényi Farfásné, Katalin gr. Andrássy Gyuláné, a nagynevű miniszter neje lett.

Fiai, az Andrássy grófok, mikor a Kolozsvár közelében fekvő Dobrini havasi nyaralójokba lejönnek és távoznak, nem mulasztják el pillantást vetni a házra, hol anyjok született. S mi, kiknek emlékezete addig a korig visszamegy, abban a házban, ott a tanásház keleti oldalán Erdély politikai ébredése, s az erdélyi athletika kiindulása auláját tiszteljük. S a Kendeffiek, kikben a család tovább folytatódik, mint olyanra tekinthetnek, honnan nevékre a legtöbb fény áradott.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.